

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

ШЕВЕЛЬ Святослав Миколайович

УДК 811.161.2'42

**ЛІНГВОТЕКСТОВІ ПАРАМЕТРИ ЕПІСТОЛЯРНО
ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, професор
Чумак Володимир Васильович,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри української та російської мов як
іноземних

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Городенська Катерина Григорівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу граматики;

кандидат філологічних наук, доцент
Висоцький Анатолій Васильович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту української філології

Захист відбудеться 15 квітня 2011 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.19 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, к. 63)

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12)

Автореферат розіслано 10 березня 2011 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філологічних наук, професор**

І. О. Голубовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Антропоцентризм сучасних лінгвістичних досліджень, які проводяться з урахуванням когнітивних, соціокультурних та прагматичних компонентів мови, знайшов своє відображення і в лінгвістиці тексту, де активно опрацьовується теорія текстової комунікації, що обґрунтовує особливу роль та місце адресанта й адресата у процесі спілкування, поліфункціональність тексту як одиниці соціальної інтеракції мовців, умотивованість текстотворення метою та завданнями спілкування, інтенціями адресанта. Дискусійність проблем текстової комунікації активізувала увагу мовознавців до встановлення закономірностей організації вербальної діяльності людини, екстра- та інтралінгвальних факторів, які впливають на результат спілкування, принципів систематизації категорійних одиниць, зокрема таких, як дискурс, мовленнєвий жанр та мовленнєвий акт.

Актуальність дисертації зумовлена необхідністю комплексного вивчення лінгвотекстових характеристик епістолярію класиків української літератури, зокрема й неперевершених зразків епістолярної спадщини геніальної української письменниці Лесі Українки, що реалізуються у процесах міжперсонального спілкування, вказуючи на зв'язок позамовної ситуації із процесом епістолярної комунікації, характер стосунків між адресантом та адресатом, атмосферу спілкування, виявляючи системність реалізації інформативної, волонтеративної, експресивної, фатичної і когнітивної функцій листування.

Огляд вітчизняної мовознавчої літератури з цього питання засвідчує той факт, що більшість наукових праць дослідників присвячена вивченню лексичних, граматичних або стилістичних особливостей епістолярної комунікації. Так, предметом детального аналізу українських лінгвістів С. К. Богдан, С. Я. Єрмоленко, О. М. Красовської, К. В. Ленець, Л. І. Мацько, В. А. Передрієнка, М. М. Пилинського, Т. В. Радзівської, В. Ф. Святотця, В. Д. Шинкарука та інших вчених стали окремі функціонально-структурні особливості епістолярію, його жанрово-стилістична специфіка, мовний етикет, соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру, функції листування, лексика та фразеологія різних тематичних груп офіційно-ділової, приватної, публіцистичної, дипломатичної кореспонденції тощо.

Зарубіжні лінгвісти А. О. Акішина, Ш. Баллі, О. М. Виноградова, С. Й. Гіндін, З. М. Данкер, Т. П. Зоріна, О. І. Єфімов, Н. І. Белунова, Л. Н. Кецаба, Т. В. Ковальова, Л. Попович, О. П. Фесенко, Н. І. Формановська, О. Ф. Цицаріна основну увагу зосередили на питаннях взаємодії епістолярію із системою функціональних стилів або жанрів мови, класифікації типів епістолярних текстів, їх структурно-композиційних, синтаксичних, функціонально-стильових, лексико-семантичних властивостях тощо.

Водночас поза увагою дослідників залишилися важливі питання теорії епістолярної комунікації, що безпосередньо пов'язані з когнітивними,

прагматичними, соціокультурними, а також формально-граматичними та семантико-референційними аспектами функціонування лінгвотекстових одиниць приватного листування. Всебічний аналіз цих питань дозволить визначити основні параметри комунікативної структури епістолярію Лесі Українки, встановити принципи класифікації та упорядкування його одиниць, з'ясувати прагматичну специфіку базових типів мовленнєвих актів, які реалізуються у текстах листів письменниці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах тематики науково-дослідницької роботи кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Актуальні проблеми філології» (02БФ044-01). Тема дисертації затверджена Науковою координаційною радою «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» НАН України (протокол № 1 від 19 лютого 2009 р.).

Мета роботи полягає в дослідженні системи лінгвотекстових параметрів епістолярного тексту, встановленні специфіки засобів і способів реалізації цих параметрів у епістолярній спадщині Лесі Українки.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- з'ясувати стан наукових досліджень епістолярію у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві;
- провести аналіз принципів лінгвотекстової параметризації категорійних одиниць епістолярної комунікації;
- дослідити таксономію конститутивних одиниць епістолярного дискурсу Лесі Українки;
- визначити основні функціональні класи дискурсивних одиниць епістолярію письменниці;
- встановити комунікативно-прагматичні характеристики базових типів мовленнєвих актів епістолярію поетеси.

Об'єкт дослідження – епістолярна спадщина Лесі Українки.

Предмет дослідження – лінгвотекстові параметри епістолярію Лесі Українки.

Джерельною базою дослідження є приватна кореспонденція Лесі Українки періоду з 1876 до 1913 рр. Корпус дослідження становлять 840 листів, що збереглися і надруковані: 1. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1978. – Т.10: Листи (1876–1897). – 544 с. 2. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. 11: Листи (1898–1902). – 480 с. 3. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 12: Листи (1903–1913). – 696 с. 4. Листи так довго йдуть: Знадоба архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упор. С. Кочерга; Ред. І. Чабан. – Київ: Просвіта, 2003. – 308 с. 5. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка: Хронологія життя і творчості / за ред. П. Одарченка. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1970. – 928 с. У цитованих фрагментах листів збережено авторську орфографію й пунктуацію.

Дослідження лінгвотекстових параметрів епістолярію Лесі Українки здійснювалося на матеріалі близько 1000 висловлювань, що репрезентують різні комунікативні ситуації дистантного діалогу.

Методологічно-теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів Н. Д. Арутюнової, Ф. С. Бацевича, А. Д. Белової, О. П. Воробйової, І. Р. Гальперіна, А. П. Загнітка, В. І. Карабана, Т. ван Дейка, А. І. Кібрика, В. В. Красних, О. С. Кубрякової, М. Л. Макарова, О. В. Падучевої, В. В. Різуна, Л. І. Сахарчук, О. О. Селіванової, К. С. Серажим, К. Ф. Сєдова, І. П. Сусова, І. С. Шевченко з проблем лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, теорії дискурсу, лінгвістичної генології, лінгвістичної прагматики, лінгвостилістики.

Мета й завдання роботи зумовили використання відповідних **методів та прийомів дослідження**: описового, що передбачав виділення та класифікацію категорійних одиниць епістолярію з описом їхніх лінгвотекстових характеристик; лінгвістичного спостереження із залученням контекстуального й семантичного аналізу, що використовувався для встановлення зв'язку між факторами ситуації спілкування та змістом епістолярного повідомлення; інтен- та дискурс-аналізу, застосування яких дало можливість встановити інтенційну та комунікативно-прагматичну природу епістолярного тексту; квантитативного методу при визначенні частотності вживання прагмасемантичних типів мовленнєвих одиниць епістолярію.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в українській лінгвістиці здійснено спробу комплексного аналізу лінгвотекстових параметрів епістолярію Лесі Українки з урахуванням особливостей граматичної та семантичної організації різних типів мовленнєвих актів, встановлено критерії диференціації їх комунікативних ознак, досліджено механізми репрезентації прагматичного значення комунікативних одиниць епістолярію та їх категорійні модифікації, подано авторську таксономію конститутивних одиниць епістолярної комунікації геніальної української письменниці.

Теоретичне значення роботи полягає у виробленні концептуальних засад інтегрованого методологічного підходу до вивчення епістолярної комунікації, що забезпечує системність дослідження лінгвотекстових параметрів одиниць приватного листування в міждисциплінарному категорійному полі теорії тексту, дискурсології, прагмалінгвістики, лінгвістичної жанрології (генології) та соціолінгвістики. Отримані теоретичні узагальнення та висновки допоможуть з'ясувати особливості мовленнєвої поведінки комунікантів у прагматичних ситуаціях спонукання, інформаційного запиту, вираження експресивних значень (почуттів та емоцій) чи автодіалогу, а також визначити мотиваційні параметри адресантних стратегій і тактик, які зорієнтовані на досягнення прогнозованого ефекту епістолярної взаємодії.

Практичне значення. Результати, основні положення, фактичний матеріал, термінологічний апарат дослідження можуть бути використані у процесі викладання синтаксису сучасної української літературної мови, при розробці навчально-методичних матеріалів із комунікативної лінгвістики,

лінгвістичної прагматики, дискурсології, лінгвістичної жанрології, риторики мовлення на філологічних факультетах вищих навчальних закладів України.

Апробація результатів роботи. Основні положення роботи обговорювались на засіданнях кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2007–2010 роки), а також у доповідях на Міжнародних наукових конференціях: «Взаємодія етнічних і планових мов у контексті європейської інтеграції» (м. Луцьк, 10–12 квітня 2008 року); «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (м. Київ, 22 жовтня 2008 року); «Семантика мови і тексту» (м. Івано-Франківськ, 21–23 вересня 2009 року); «Мова як світ світів. Поетика і граматики» (м. Київ, 7–8 грудня 2009 року); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (м. Київ, 14 квітня 2010 року); Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених «Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство» (м. Київ, 21–23 квітня 2010 року).

Публікації. З теми дисертації опубліковано 5 статей у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (295 позицій). Загальний обсяг дисертації – 235 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, визначено мету й завдання, описано матеріал, об'єкт, предмет і методи дослідження, вказано на наукову новизну, теоретичне та практичне значення, структуру роботи, подано інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні засади вивчення епістолярної комунікації в мовознавчій науці**» викладено прагмалінгвістичні та комунікативні основи дослідження епістолярію, з'ясовано принципи упорядкування категорійних одиниць епістолярної комунікації, визначено поняттєво-термінологічний апарат дисертаційної праці.

З'ясування прагматичної та когнітивно-дискурсивної парадигм, що простежується в сучасному мовознавстві, супроводжується посиленням уваги науковців до детальної характеристики мовленнєвих одиниць, які функціонують у системі міжособистісного спілкування. Тільки комплексний аналіз епістолярію як особливої форми вербальної діяльності людини дозволяє виявити його функціонально-стильові, жанрово-стильові, текстові та дискурсивні властивості, що упорядковуються в межах відповідних кваліфікаційних підходів.

Так, *функціонально-стильовий підхід* до епістолярію як текстового різновиду обґрунтовується теоретичними положеннями, що епістолярне мовлення та інші мовні форми, зокрема щоденники, мемуари, записники, нотатки, календарі, належать до окремого стильового різновиду літературної

мови. До аргументів, які свідчать на користь цього підходу, С. В. Антоненко, Л. Н. Кецаба, Л. І. Мацько, О. М. Седова відносять: а) специфічні екстралінгвальні фактори листування, що є особливою сферою мовленнєвої діяльності двох локально розрізнених комунікантів – часові проміжки між вербальними діями мовців, прагмалінгвістичну та соціально-інституційну детермінованість епістолярної інтеракції; б) власне лінгвістичні особливості листування: композиційну рамку епістолярного тексту, мовні засоби різних рівнів; в) політематичність та фрагментарність надфразних єдностей (НФЄ), що утворюють епістолярний текст.

Прихильники *жанрово-стильового підходу* до епістолярію наголошують на міжстильовому характері функціонування епістолярного мовлення, кваліфікуючи його як жанрову одиницю. Найпоширеніше цей погляд на епістолярій репрезентовано у працях О. Н. Булаха, Т. П. Зоріної, Т. В. Радзівєвської, де обґрунтовуються як основні такі положення: а) на відміну від окремого функціонального стилю, який обслуговує певну сферу людської діяльності, епістолярні тексти функціонують в усіх сферах людської діяльності; б) елементи структури епістолярного жанру вирізняються низкою інваріантних ознак: тематичною єдністю, ситуативною зв'язністю з фрагментом навколословного простору, поліфункціональністю; в) епістолярні тексти не є одиницями певного стильового різновиду, оскільки, реалізуючи неоднакові комунікативні завдання, вони не дають змоги встановити типові комунікативні засоби для реалізації таких завдань.

Текстовий підхід до епістолярію реалізується лінгвістами з урахуванням того факту, що стильові та жанрові параметри епістолярного мовлення визначаються категорійними властивостями конкретного тексту листа, який є безпосереднім об'єктом лінгвостилістичного аналізу. Основні теоретичні засади такого підходу розроблено в дослідженнях О. П. Білецької, Л. В. Нижникової, Т. В. Ковальової, де стверджується, що: а) лист є конвенціональною формою організації мовленнєвих творів, аналогічною до поняття «тип тексту», оскільки має такі екстралінгвальні ознаки, як зафіксованість на письмі, опосередкованість контакту мовців, умовно-діалогічну спрямованість комунікації, експліцитність адресанта й адресата повідомлення; б) епістола – це тип тексту, який відзначається цілісністю та завершеністю, усталеністю архітектоніки, категорійними ознаками інформативності, локально-темпоральної віднесеності, модальності, має ієрархічну будову, а також експліцитну прагматичну орієнтацію на досягнення перлокутивного ефекту у вигляді листа-відповіді або дії адресата.

У дисертації надається перевага *комунікативно-дискурсивному підходу* до епістолярного мовлення, що об'єднує елементи концепції мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна, постулати комунікативної лінгвістики, розроблені Ф. С. Бацевичем, а також результати спеціальних досліджень Л. Попович та О. П. Фесенко, присвячених окремим актуальним питанням епістолярної комунікації. Активне використання комунікативно-дискурсивного підходу допомогло нам обґрунтувати власну класифікацію різнорівневих

лінгвотекстових параметрів, що враховує вплив екстра- та інтралінгвальних факторів на категорійні характеристики одиниць епістолярної комунікації Лесі Українки, серед яких виділяємо епістолярний дискурс, епістолярні мовленнєві жанри та епістолярні мовленнєві акти.

Епістолярний дискурс тлумачиться в дисертаційній праці як особлива форма організації та реалізації міжперсонального спілкування, яка передбачає інтерактивний обмін письмовими текстовими повідомленнями, створеними в результаті неконтактного діалогу між адресантом та адресатом, що зазнає впливу таких зовнішніх факторів, як комунікативна ситуація, сфера спілкування, соціально-інституційне поле комунікації; характер стосунків мовців, регулярність / нерегулярність контакту між ними, мотиви, завдання та мета комунікації. У структурі епістолярного дискурсу виділяємо *епістолярні мовленнєві жанри* – одиниці композиційно-тематичної та змістової організації мовлення, що реалізують відносно усталену схему вербальних дій, співвідносно з конкретною комунікативною ситуацією, і *епістолярні мовленнєві акти* – інтенційно вмотивовані мінімальні одиниці смислової організації епістолярних мовленнєвих жанрів, що об'єднують локутивний, іллокутивний та перлокутивний блоки вербальних дій комунікантів.

Встановлені закономірності упорядкування конститутивних одиниць епістолярної комунікації дали змогу виокремити *формально-ситуативні, організаційно-процесуальні та структурно-змістові* лінгвотекстові параметри листування, які реалізуються в межах епістолярного дискурсу. *Формально-ситуативні параметри* розрізняють модус епістолярної комунікації, епістолярний комунікативний акт та епістолярний дискурс; вони репрезентують соціально-інституційні характеристики епістолярного комунікативного акту, на основі яких виділяється реєстр епістолярного дискурсу, а також визначають специфіку інваріантної жанрової моделі епістолярію. Релевантними для структурної ієрархії конститутивних одиниць епістолярного дискурсу є формально-ситуативні параметри композиційно-змістової та смислової організації епістолярного мовлення, які розкривають основні механізми функціонування епістолярних мовленнєвих жанрів, а також параметри стратегічного моделювання інтеракції, що пояснюють іллокутивну природу епістолярних мовленнєвих актів.

Організаційно-процесуальні параметри диференціюють прагматичні характеристики епістолярного дискурсу, що пов'язані з мовцями. Це параметри адресантного блоку: 1) мотивація вербальної діяльності – реакція на запит чи мовленнєві дії партнера по комунікації (репрезентативні мовленнєві акти); власне запит, викликаний необхідністю отримання певної інформації, заповнення когнітивних лакун у знаннях мовця (питальні мовленнєві акти); вплив на адресата, стан справ чи перебіг подій (директивні, перформативні та експресивні мовленнєві акти); 2) формування задуму комунікації – узгодження інтенцій мовця з мотивами вербальної діяльності, прогностичне моделювання можливих сценаріїв розгортання комунікації та реакції адресата, аналіз способів досягнення мети спілкування; 3) вибір жанрових одиниць,

релевантних для певного функціонального стилю, що належать до сфери комунікативної компетенції мовця; 4) експлікація комунікативних намірів мовця у структурі іллокутивних комплексів мовленнєвих актів листів-повідомлень, вітальних листів, листів-подяки, вибачення, прохання, поради, запрошення, виправдання тощо; 5) реалізація дискурсу й тексту як процесуально-результативної дихотомії. Параметрами адресатного блоку вважаємо: 1) інтерпретацію смислу жанрової одиниці, зорієнтовану на декодування експліцитної та імпліцитної, відомої та нової інформації, явних та прихованих комунікативних смислів, пресупозитивного, пропозитивного та модального планів висловлення; 2) перлокутивну реакцію, що свідчить або про досягнення відповідного ефекту спілкування, запрограмованого адресантом, або про комунікативний збій, викликаний різними відхиленнями епістолярної комунікації.

Формально-ситуативні й організаційно-процесуальні параметри, на основі яких встановлюється зв'язок між конститутивними одиницями епістолярного дискурсу, взаємодіють зі *структурно-змістовими параметрами* інформативності, політематичності, діалогізації та референційності, що визначають принципи функціонування типологізованих епістолярних одиниць, закономірності упорядкування структурних блоків епістолярних текстів, а також комунікативно-прагматичні особливості епістолярних повідомлень.

Так, виділення параметра *інформативності* дає змогу розрізнити експліцитну (фактуальну) та імпліцитну (концептуальну, пресупозитивну) інформацію епістолярного тексту, диференціювати фатичні та інформативні мовленнєві жанри, мовленнєві акти епістолярного дискурсу, які реалізують відповідні комунікативні стратегії мовців. Параметр *політематичності* епістолярію ґрунтується на виокремленні завершених одиниць структурно-змістового і смислового планів тексту листа – тем і субтем, що співвідносяться з комунікативною ситуацією та предметом спілкування, а також дискурсивною практикою мовців, упорядковуючи різні типи інформації в межах тематичних текстових блоків. Параметр *діалогізації* репрезентує категорійні властивості епістолярного комунікативного акту, що умотивовує співвідношення між одиницями неконтактного (дистантного) діалогу, їх іллокутивними функціями, мовними маркерами різних рівнів, які вказують на адресата та адресанта епістолярної комунікації, а також способами та формами організації міжперсональної інтеракції мовців. Параметр *референційності* розкриває механізми кореляції семантико-прагматичних компонентів епістолярного тексту з деяким ситуативним контекстом чи комунікативною ситуацією на основі встановлення зв'язків між персональним, інформаційно-змістовим, фактуально-предметним планом листування, навколишньою дійсністю в реальному чи ірреальному модальних планах і відповідними координатами часопросторової орієнтації.

Взаємодія формально-ситуативних, організаційно-процесуальних та структурно-змістових параметрів епістолярної комунікації Лесі Українки дала змогу обґрунтувати категорійні властивості двох класів дискурсивних

одиниць – *волюнтативно-регулятивного* та *фатично-регулятивного*, детальний аналіз яких у дисертації проведено з урахуванням ситуативної специфіки листування, характеру мовленнєвої дії, ступеня інтенсивності вираження інтенцій адресанта, форм та способів експлікації іллокутивної сили епістолярного повідомлення, передбачуваного типу реакції адресанта на його вживання. До *волюнтативно-регулятивних* віднесено одиниці, що визначають специфіку діалогічного зв'язку між продуцентом та реципієнтом епістолярного повідомлення, який встановлюється в ситуації вольового впливу внаслідок спроби мовця спричинити (каузувати) дії чи вчинки партнера по комунікації. *Фатично-регулятивними* є одиниці, що пов'язані з налагодженням та підтримкою постійного контакту між мовцями, який стає можливим в результаті реалізації стратегій емотивного впливу, автодіалогізації чи інформативного (когнітивного) запиту.

Другий розділ «**Волюнтативно-регулятивні одиниці епістолярного дискурсу Лесі Українки**» присвячено комплексному аналізу специфічних епістолярних дискурсивних одиниць, які функціонують у листах Лесі Українки як класи каузативних мовленнєвих актів, що реалізуються під час спонукання адресанта до дій у формі некатегоричного припису (директив) або у формі висловлення про дію у процесі здійснення самої дії (перформатив). Аналіз структурно-граматичних і прагмасемантичних характеристик директивів, що становлять 60% від загальної кількості досліджених волюнтативно-регулятивних одиниць, та перформативів, кількість яких складає 40% від загального числа, проводився з урахуванням способів вираження комунікативних інтенцій мовців та засобів модифікації їх іллокутивної сили.

Директивний мовленнєвий акт кваліфікується в дисертаційній праці як специфічна одиниця епістолярної комунікації, що репрезентує категорійні властивості ситуації спонукання і встановлює зв'язок між інтенцією адресанта, вираженою у формі некатегоричного припису (прескрипції), діями та вчинками адресата щодо зміни стану справ у навколишній дійсності, а також пропозиційним змістом речення, яке реалізує прагматично диференційований тип імперативної семантики. Виділення зазначених компонентів дає можливість системно врахувати формально-ситуативні, організаційно-процесуальні й структурно-змістові параметри директивів у епістолярії Лесі Українки під час поділу корпусу аналізованих одиниць на прагмасемантичні групи *реквестивів* та *адвісивів*¹.

При з'ясуванні особливостей функціонування реквестивів та адвісивів у епістолярії Лесі Українки ми враховували попередні умови успішності (прагматичні пресупозиції) мовленнєвих актів прохання, запрошення та поради, характер стосунків між адресантом і адресатом, їх зацікавленість у виконанні

¹ Аналізуючи мовленнєві акти, ми використовуємо класифікації директивів, запропоновані О. І. Беляєвою та В. В. Богдановим, однак вносимо деякі уточнення та доповнення, які стосуються специфіки формування та вираження спонукальної семантики у структурі епістолярного дискурсу Лесі Українки. Так, до *реквестивів* відносимо мовленнєві акти з диференційованою семантикою *прохання та запрошення*. Серед *адвісивів* виділяємо акти зі значенням *поради та застереження*, а також полііллокутивні мовленнєві акти з основним значенням *заборони або побажання* та додатковим значенням *прохання або поради*.

каузованої дії, пріоритетність позиції одного з мовців, специфіку комунікативного наміру (інтенції) адресанта, способи досягнення відповідного ефекту спілкування.

Ядерну зону реквестивів із семантикою прохання заповнюють спонукальні конструкції, у яких семантика волевиявлення експлікується імперативом – формою наказового способу дієслова 2-ї особи однини або множини. У прагмасемантичному плані ці одиниці виражають специфічний тип відношень між адресантом, адресатом та позамовною ситуацією епістолярного дискурсу, що встановлюється внаслідок спроби вербальної каузації дій чи вчинків адресата: *Подякуй за пам'ять про мене т-те і т-ле Койчу, а також т-ле Домні передай мій найкращий привіт. Кланяйся усім, хто мене пам'ятає* (Із листа до А. М. Драгоманової, 25 лютого 1899 р.); *Порадьте мені: оце хочу собі купити Біблію, та не знаю, яку краще: чи грецьку, чи слов'янську, – думаю, грецьку краще* (Із листа до М. П. Драгоманова, 2 січня 1892 р.). Відзначимо, що дружня тональність та некатегоричний характер припису зумовлюються вживанням у структурі реквестивів-прохань етикетних формул, що прямо вказують на іллокутивну мету мовленнєвого акту, а також вокативів, які виконують функцію індикаторів шанобливого ставлення до адресата: *Будь ласка, передай цього листа Корольову* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 15 вересня (за ст. ст.) 1908 р.); *Мамочко, будь ласкава, знайди мої письма, що я просила тебе сховати, як виїздила із Колодяжного, і сховай їх [...]* (Із листа до О. П. Косач (матері), 15 травня 1897 р.).

Периферію реквестивів-прохань формують спонукальні конструкції з інфінітивом, що виражають некатегоричне волевиявлення адресанта внаслідок вживання у їх структурі етикетних формул: *Будьте ласкаві прислати мені Франка «В поті чола» і які лише є в книгарні його ж белетристичні прозаїчні твори на народні теми* (Із листа до К. Панькевича, 9 квітня 1903 р.); *Будьте ласкаві передати мамі посилку і листа до неї* (Із листа до М. В. Кривинюка, 12 липня 1912 р.), непрямі мовленнєві акти, що виникають в результаті функціональної транспозиції питальних речень (квесетивів) у ситуацію пом'якшеного спонукування і зазвичай містять маркери модального поля можливості: *Чи не можна б тепер звести рахунки з Степаненком за півріччя, може б, мені там щось капнуло? Була б дуже вдячна* (Із листа до О. П. Косач (матері), 16 липня 1911 р.); *Ну, а тепер, може, напишеш мені обіцяного листа, поки в Києві?* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 10 січня 1902 р.).

На противагу реквестивам-проханням, мовленнєві акти запрошення в епістолярії Лесі Українки відзначаються неоднорідністю форм вираження директивної семантики, серед яких переважають іллокутивні комплекси, ускладнені перформативною формулою, вокативами або лексичними інтенсифікаторами: *Ну, така от я пишу виразно: прошу Вас, дорогий Михайле, від свого і Кльониного ймення, приїхати до нас цього літа в гості і написати, «чи і коли» маємо Вас сподіватися* (Із листа до М. В. Кривинюка, 16 травня 1912 р.); *Приїздіть до нас хутчіш, аби я могла хоч розмовитися з Вами про все як слід* (Із листа до О. Ф. Франко, 21 травня 1891 р.), умовні конструкції зі

значенням ситуативної обумовленості каузованої дії: *Пані Борецька добре б зробила, коли б приїхала тепер: чудова погода!* (Із листа до О. П. Косач (матері), 3 квітня 1898 р.), питальні (квеситивні) речення: *А чому се Ви ніколи не приїдете до нас?* (Із листа до Є. І. Драгоманової, початок січня 1889 р.), структури з модальними дієсловами: *... А тепер Ви мусите колись приїхати до мене, а не прожогом заскочити, як то звичайно* (Із листа до А. Ю. Кримського, 27 жовтня 1911 р.).

Спонукальну семантику ядерних адвісивів у досліджених текстах передають спеціалізовані заперечні кореляти імперативних форм дієслів недоконаного чи доконаного виду – прохібітиви зі значенням некатегоричної заборони або побажання та превентиви, які експлікують застереження адресата щодо невиконання дії: *Ти вже, любая, не бігай хоч по моїх справах, бо й так я думаю, що, може, ти через мене захорувала почасти з первтоми, а то й заразившись у К-вих* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 8 березня 1907 р.); *Ти не гнівайся, що я після «многомого» листа не писала, але й ти не писав мені, що його одержав (я з твого львівського листа знаю про це)* (Із листа до М. П. Косача, після 25 березня 1891 р.); *Не загубить листа, бо такої чудної адреси неможливо запам'ятати, я сама її раз у раз забуваю* (Із листа до М. І. Павлика, 22 червня 1891 р.).

Серед периферійних одиниць адвісивної семантики на окрему увагу заслуговують іллокутивні акти з предикатами – аналітичними формами дієслів 3-ї особи однини, що передають некатегоричний припис (прескрипцію) щодо виконання / невиконання каузованої дії особою, яка не бере участь у мовленнєвому акті: *Нехай Кох пригадує картинку з Олегом в «Руських людях». Дуже стережусь я тепер цієї погані, цур їй! Нехай там і Кох стережеться і не дуже ноги росою вмиває* (Із листа до О. П. Косач (матері), 8 липня 1889 р.), модифіковані форми вираження директивної іллокуції з компонентами модального поля необхідності: *До нього [Гадяча] з Києва їхати не дуже далеко, годин з 10 (на російські простори, то се зовсім близько), і коштує недорого, а поїхати туди варто, бо там побачили б Ви справжні центральнуукраїнські села і типи...* (Із листа до О. Ю. Кобилянської, 20 травня 1899 р.), а також мовленнєві акти поради з формами кон'юнктива, що ускладнюються додатковими семами умови та бажання: *Я була б дуже рада, якби ти покинула екзамени і поїхала б, наприклад, до тьоті Єлі на весну* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 18 березня 1903 р.).

Перформативний мовленнєвий акт визначається в дисертаційній праці як специфічна одиниця, що відзначається усталеністю спеціальної граматичної структури, рівнозначністю висловлення про дію самій дії, опосередкованим характером каузативного впливу на адресата, співвіднесеністю акту з моментом мовлення, його автореферентністю та автономінативністю. Серед перформативів, виявлених в епістолярному дискурсі Лесі Українки, виділяється кілька основних груп.

1. Перформативи – регулятори мовленнєвого контакту жанрів *подяки* та *вибачення*, які виконують функцію встановлення та підтримки вербального

зв'язку між мовцями. Цей тип висловлень репрезентує реакцію Лесі Українки на дії та вчинки партнера по комунікації, що на момент написання листа є доконаними фактами, і вживається з метою упередження можливих відхилень у процесі інтеракції: *Ще раз дякую тобі і папі, що пустили гусів до мене, а то не було б мені свято святом* (Із листа до О. П. Косач (матері), 22 квітня 1898 р.); *Високоповажний Пане Професоре! Даруйте, що не в той же день відослала Вам книжку, коли отримала Вашу картку, але то було в неділю по полудні, отже пошта була замкнена* (Із листа до М. С. Грушевського, 10 грудня (за ст. ст.) 1902 р.).

2. Перформативи – коректори комунікативної поведінки, що найчастіше реалізуються в мовленнєвих епістолярних жанрах *згоди, визнання, обіцянки, запевнення*. У прагматичному плані вони є актами соціальної взаємодії мовців, основна мета яких – визнання доречності, слухності та обґрунтованості пропозицій, рекомендацій чи зауважень, висловлених у ході епістолярного діалогу. У сфері міжособистісного спілкування мовленнєві акти цього типу визначають основні способи корекції поведінки адресанта й адресата, тобто підпорядковуються стратегіям і тактикам ведення кооперативного діалогу: *Згоджуюсь з Вами, щоб не зоставляти порожніх карток, так буде краще* (Із листа до І. Я. Франка, 26 травня 1892 р.). *Признаю за Вами право жарту нині, і прісно, і вовіки-віків і прошу вже більш ніяких «сочинений» з поводу «того» мого листа не писати, бо «різностронне освітлення» Вам все одно не вдається...* (Із листа до Г. М. Хоткевича, 9 березня 1907 р.).

3. Перформативи – маркери спонукання до дії, що найбільш послідовно виокремлюються в мовленнєвих жанрах *прохання* чи *поради* і встановлюють співвідношення між комунікативними намірами мовця та організаційно-процесуальними параметрами епістолярної інтеракції, до яких віднесено: а) мотиви мовленнєвої діяльності (необхідність впливу на дії чи поведінку адресата в момент мовлення); б) мету та завдання епістолярного діалогу (стратегічне планування результатів комунікації за схемою «стимул – реакція»); в) способи досягнення перлокутивного ефекту (очікуваної, прогнозованої реакції адресата) – алгоритм виконання дій щодо зміни стану справ в інтересах адресанта чи адресата: *Все-таки я прошу тебе подати мою замітку таки до «Киевской старины» перше, бо я б хотіла, щоб мене та сама публіка почула і щоб не було докорів, що я гордую «своєю хатою»* (Із листа до О. П. Косач (матері), 27 січня 1903 р.). *Я раджу протестувати, бо се поганий буде прецедент для всіх авторів, що друкують свої твори поза Росіє...* (Із листа до О. Ю. Кобилянської, 2 липня 1903 р.).

4. Перформативи – оператори передачі інформації, що реалізують специфічний тип мовленнєвих дій, в основу яких покладено процедуру заповнення прогалін у знаннях адресата про перебіг подій, стан справ, факти та явища навколишньої дійсності, рішення мовця. Цей тип перформативів реперзентує прагмасемантичний аспект адресантно-адресатної взаємодії, перетворюючи тим самим спілкування в продуктивний обмін важливою інформацією: *Скажи п. Русовій, що я приймаю її запрошення, бо вже давно*

мала на думці писати щось на тему народних казок (Із листа до О. П. Косач (сестри), 18 березня 1903 р.). На сей раз сповіщаю його про адресу, щоб знав, куди посилати гроші, – справа для мене важна, і не хотілось би, щоб лист пропав (Із листа до О. П. Косач (матері), 28 вересня 1911 р.).

У третьому розділі «**Фатично-регулятивні одиниці епістолярного дискурсу Лесі Українки**» розглянуто особливості прагматичного значення експресивних мовленнєвих актів, які становлять 57% від загальної кількості аналізованих фатично-регулятивних одиниць, та автодіалогічних комплексів епістолярію Лесі Українки, що складають 43% від загального числа таких конструкцій, встановлено функціональні особливості цих текстових одиниць.

Узагальнення основних теоретичних підходів до тлумачення понять «експресивність», «емотивність», «оцінність» дало змогу комплексного опису диференційних властивостей специфічного класу дискурсивних одиниць епістолярію Лесі Українки – експресивних мовленнєвих актів або експресивів. Серед таких властивостей найголовнішими є перевага суб'єктивних смислів мовця, які скеровані на зміну внутрішнього (психологічного) стану адресата внаслідок впливу на його свідомість, волю чи почуття, опертя на відповідні правила та норми ведення епістолярного діалогу, функціональна специфіка регулювання психологічного клімату міжособистісних стосунків комунікантів.

Детальний аналіз прагматичних аспектів реалізації експресивних значень у структурі комунікативних одиниць епістолярного дискурсу Лесі Українки виявив суттєві відмінності категорійної природи різних типів експресивних мовленнєвих актів – соціативів та емотивів.

Соціативи є характерними для мовленнєвих актів прощання, вибачення та привітання, зумовлюючи усталеність форм вираження експресивних значень, що передаються за допомогою типових етикетних формул, соціальну ритуалізованість, прагматичну орієнтацію на встановлення та підтримку регулярного контакту між мовцями. Саме ці прагматичні особливості соціативів сприяють утіленню кооперативної стратегії епістолярної комунікації й актуалізуються в таких мовленнєвих діях адресанта, як: висловлення поваги та шанобливого ставлення до адресата, наголошення на важливості продовження діалогу, упередження можливих непорозумінь у ході комунікації, спроби домогтися прихильності адресата.

Так, у процесі дослідження епістолярного дискурсу Лесі Українки встановлено, що іллокутивні комплекси *соціативів-прощань* можуть містити експліцитні маркери, які вказують на різні прагматичні особливості ситуації епістолярної комунікації, зокрема:

- дискурсивні маркери зв'язності, компоненти волюнтативного модального поля, описи паравербальних дій, лексичні інтенсифікатори іллокутивної сили: Ну, будь здорова і вибачай за безсовісність, і переложу гнів на милість. Міцно цілую тебе. Поклон всім твоїм добрим товаришкам (Із листа до О. П. Косач, 13 березня 1900 р.). Щиро стискаю Вашу руку, до побачення чи на прощання, се вже як трапиться (Із листа до М. І. Павлика, 3 лютого 1899 р.);

- перформативні формули, вокативи: *Бажаю щастя-долі усім любим колодяжанцям. Прошу молодих пуциків писати до мене; п. Франковії поклон. Папу цілую і прошу прощення. Прощай, мамочко-серденько!* (Із листа до О. П. Косач (матері) та П. А. Косач, 5 липня 1891 р., т. 10, с. 92);
- модальні модифікатори зі значенням припущення, що маркують ситуацію некатегоричного спонукання до дії особи, яка не є учасником ситуації спілкування, і входять до складу підрядної частини умовного речення: *Бувай здорова, золотесенька. Коли Михайлові не трудно і не марудно, то, може, б він мені щось написав або намалював, а то я скучила за ним. Цілую міцно тебе, Михалю і хто є з родини при тобі* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 29 грудня 1911 р.).

Характерною особливістю *соціативів-вибачень* є регулярність вживання у їх структурі імперативного предиката у формі 2-ї особи однини чи множини, що виражає прескрипцію зі значенням некатегоричного спонукання: *Вибачай, що я так затримала Дорин лист і сама не написала, се так вийшло через клопіт* (Із листа до О. П. Косач (матері), 14 жовтня 1901 р.). Окрім регулярного компонента, мовленнєві акти цього типу можуть містити: вокативи, які вказують на особу адресата, виконуючи функцію активізації уваги партнера по комунікації, елементи просторового й часового дейксиса, експліцитно-перформативні формули зі значення привітання чи поздоровлення: *Вибачай, папа, що я тебе на іменини не поздоровила, се через те, що тут якось не можна пам'ятати завжди, яке число старого стилю приходиться на даний день, та ще за 5 днів наперед. Та все одно я тебе тепер поздоровлюю тричі і з іменинами, і з Різдом, та вже й з Новим роком, що тут уже на цілий рік постаршав* (Із листа до О. П. Косач (матері) та П. А. Косач, 6 січня 1903 р.).

Під час встановлення комунікативних особливостей *соціативів-привітань* ми виділили такі їх прагматичні характеристики, як: щирість намірів мовця, що висловлює привітання з нагоди урочистої події в житті адресанта, фатичність та експресивність соціативного акту, важливість засвідчення поваги та шанобливого ставлення до партнера по комунікації: *Любий дядьку! Поздоровляю Вас і всіх наших з Новим роком, сказала б з новим щастям, та щось я не вірю в щастя, отже бажаю здоров'я та трошки більше спокою і радощів* (Із листа до М. П. Драгоманова, 17 січня 1894 р.).

Дослідження комунікативно-прагматичних аспектів емотивів у епістолярному дискурсі Лесі Українки переконливо засвідчує той факт, що їх функціональною домінантою є вказівка на емоційно-психологічний стан, у якому перебуває мовець. З огляду на це маємо підстави стверджувати, що суть іллокутивної мети емотивів полягає у вираженні деякого суб'єктивного смислу, який є наслідком реакції адресанта на обставини чи події, а стратегічна мета комунікативної взаємодії мовців спрямовується на досягнення перлокутивної реакції адресата, яка виникає в результаті реалізації ефекту емоційної емпатії: *Сьогодні і вчора я в подвійно прикрому настрої – одержала лист від тіток, і він мене засмутив. Ти, певне, теж знаєш ту сумну новину, що бідна тьоття Саша овдовіла. Що вона тепер буде робити? Авжеж вона не може з самих*

тих Луців прожити? От уже кого лихо міцно тримається цілий вік, то се її! (Із листа до О. П. Косач (матері) та П. А. Косач, 28 липня 1891 р.).

Крім того, у досліджуваних текстах виявлено специфічні структурні одиниці, що співвідносяться з комунікативними комплексами контактного діалогу, побудованими за схемою «репліка-стимул / репліка-реакція», але відрізняються від них за параметром автоадресованості, оскільки мовець, внаслідок неконтактного (дистантного) характеру епістолярної комунікації, є одночасно адресантом і адресатом повідомлення. На позначення таких одиниць у дисертації використано термін «автодіалогічний комплекс», що вказує на специфічні категорійні властивості епістолярного біному, сформованого щонайменше двома співвідносними мовленнєвими фрагментами: реплікою-стимулом ініціального листа та реплікою-реакцією реципієнта.

Комунікативно-прагматичні характеристики автодіалогічних комплексів епістолярію Лесі Українки виявляються тісно пов'язаними з особливостями граматичної організації їх структурних компонентів. Так, інтенційну специфіку репліки-стимулу визначає іллокутивний тип мовленнєвого акту (квеситив, констатив / репрезентатив, директив, перформатив), який актуалізує основну пропозицію ініціальної репліки адресанта відповідно до його комунікативних намірів, а граматичну – маркери діалогічності: особові займенники та дієслівні форми 2-ї особи, вставні слова, модальні та лексичні модифікатори, темпоральні компоненти. Прагматичні особливості репліки-реакції автодіалогічного комплексу епістолярію Лесі Українки зумовлюються типом перлокутивного ефекту адресантно-адресатної взаємодії: відповіддю на когнітивний запит партнера по комунікації, виконанням чи невиконанням прескрипції, визнанням доцільності суджень, пропозицій, порад, застережень, висловлених у ініціальній репліці автодіалогу.

Дослідження різних іллокутивних класів автодіалогічних комплексів епістолярію Лесі Українки дозволяє стверджувати, що найчастотнішими з-поміж них (60% усіх автодіалогічних структур) є двочленні структури, перший компонент яких утворює репліка-стимул у формі квеситива чи його функціонального відповідника, а другий – репліка-реакція з детальною, вичерпною відповіддю на інформаційний (когнітивний) запит: *Перше питання у тебе і всіх наших запевне: коли ми приїдемо? Отже, і досі нема жодної певності!* (Із листа до О. П. Косач (матері), 31 травня 1899 р.). *Ти питаєш про здоров'я Кльоні. З легенями спокійно зовсім, а горло все слабке і голос часто не хоче служити, та й нерви раз у раз мучать* (Із листа до О. П. Косач (сестри), 25, 28 листопада 1910 р.).

Другим за частотою вживання (25%) є іллокутивний клас автодіалогічних комплексів, репліки-стимули яких подано в епістолярії Лесі Українки як констативи. Так, виконуючи ретроспективну функцію, вони вживаються для встановлення та підтримки регулярного вербального контакту між мовцями, які розрізнені в часі та просторі: *Ти писав: «коли твоя істерія не пройшла»... пройти вона так хутко не може, бо я нею слаба не від сьогодні, а далеко давніше, ніж се було признано офіційально, стоїть тільки децю пригадати* (Із

листа до П. А. Косача, 17 червня 1898 р.). *Ти кажеш, щоб я добре роздумалася раніше [...]. Звісно, я се зробила ще тоді, як тобі писала [...]. Так, ти правду кажеш, нам треба горнутись до купи, нам треба помагати [один] одному, усім нам, що любили його* (Із листа до О.П. Косач (сестри), 31 жовтня 1900 р.).

Найменш поширеним (15%) виявився іллокутивний клас автодіалогічних комплексів епістолярію Лесі Українки, репліки-стимули яких містять вказівку на тип мовленнєвого акту ініціального листа адресанта і виконують роль виразника перлокутивного ефекту епістолярної інтеракції: *Спочатку на питання: статтю Вашу в «Zeit» про Конопницьку читала, вона мені досить сподобалась, хоч, здається мені, вона писана трохи наивидку* (Із листа до І. Я. Франка, 13, 14 січня 1903 р.). *Однак треба одповісти на Ваші питання. Я знаходжу ідею жіночої газети дуже доброю. Окремий збірник річ тяжка і дуже одірвана, в журналі може бути більше систематичності і постійності* (Із листа до М. І. Павлика, 2, 3 листопада 1891 р.).

У **висновках** узагальнено основні результати дослідження, отримані при аналізі лінгвотекстових параметрів епістолярію Лесі Українки.

У сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві епістолярій досліджується переважно з позицій функціонально-стильового, жанрово-стильового та текстового підходів, які дозволяють визначити листування як стильовий різновид літературної мови, жанрову одиницю або тип тексту. Комунікативно-дискурсивний підхід, що застосовано у дисертаційній праці, видається нам перспективним, зорієтованим на конкретні поняття лінгвістики тексту. Своєрідність архітекτονіки листування є вагомим підґрунтям для кваліфікації епістолярних повідомлень як різновиду текстових одиниць мовленнєво-мисленнєвого процесу, що мають усталену композицію, зумовлену комунікативною інтенцією й об'єктивовану у формі звертання автора до конкретного реципієнта. Дискурсивний статус епістолярію визначається такими його категорійними властивостями, як ситуативна зумовленість, актуалізований діалогічний характер, інтерактивність процесу обміну епістолярними текстами, системність взаємодії конститутивних одиниць комунікації – мовленнєвих жанрів та мовленнєвих актів, інтенційність, взаємодія екстра- та інтралінгвальних факторів, що супроводжують вербальну діяльність мовців, результати якої зафіксовано у формі епістолярних текстів.

Виділення формально-ситуативних, організаційно-процесуальних та структурно-змістових параметрів текстових одиниць обґрунтовується в дисертаційній праці з урахуванням принципів структурної ієрархії мовних і мовленнєвих форм, функціонально-прагматичної умотивованості вербальної взаємодії мовців соціально-інституційними чинниками міжперсонального спілкування, орієнтації епістолярного дискурсу на активну роль адресанта й адресата у процесі породження і сприйняття експліцитних та імпліцитних комунікативних смислів. При цьому враховується зворотна реакція адресанта на мовленнєві дії та вчинки партнера по спілкуванню, діалогічність листування, упорядкованість викладу різних типів інформації у межах відповідних

композиційних блоків та співвідносність змісту епістолярного тексту з фрагментом навколишньої дійсності чи комунікативною ситуацією.

Специфіка категорійної системи епістолярного дискурсу Лесі Українки дозволяє виділити такі компоненти його комунікативної структури, як реєстр спілкування – типологічну одиницю, що характеризує особливості вербальної діяльності адресанта й адресата в конкретній ситуації спілкування; мовленнєвий жанр – формальну одиницю структурної, композиційної та змістової організації різних типів мовлення, а також мовленнєвий акт – інтенційну одиницю, що узгоджує комунікативні наміри мовця з метою, завданнями та прогнозованими результатами епістолярної комунікації.

У межах аналізованих структур виділяються два основні функціональні класи дискурсивних одиниць – *волюнтативно-регулятивні* та *фатично-регулятивні*. Волюнтативно-регулятивні одиниці реалізують сему вольового впливу на адресата у формі некатегоричної прескрипції (директивні мовленнєві акти) або висловлення про дію у процесі здійснення самої дії (перформативні мовленнєві акти). Фатично-регулятивні одиниці втілюють кооперативну стратегію епістолярного дискурсу і скеровані на зміну психологічного стану адресата (експресивні мовленнєві акти) чи моделювання ситуації умовного запиту інформації (автодіалогічні комплекси).

Директиви, перформативи, експресиви та автодіалогічні комплекси є базовими типами мовленнєвих актів епістолярію Лесі Українки. Директивні мовленнєві акти репрезентують комунікативно-прагматичні характеристики ситуації спілкування, зокрема зацікавленість одного з мовців у спонуканні партнера по комунікації до певних дій, пріоритетність комунікативної позиції адресата, прагматичні пресупозиції – попередні знання адресанта й адресата про особливості спілкування, додаткові обставини, які могли б суттєво вплинути на результат інтеракції.

Перформативні мовленнєві акти епістолярію Лесі Українки регулюють прагматичні параметри мовленнєвого контакту, відзначаються усталеністю граматичної структури, підпорядкованістю дейктичним координатам контактного діалогу, експліцитністю вираження іллокутивної сили. Експресивні мовленнєві акти епістолярію Лесі Українки вказують на співвідношення між специфічними комунікативними смислами, які виникають у процесі діалогічної взаємодії мовців, та психологічним станом адресата, що є наслідком впливу адресанта. Автодіалогічні комплекси реалізують інтенційно-перлокутивний аспект епістолярної комунікації, імітуючи репліки контактного діалогу і забезпечуючи зв'язок між співвідносними комунікативними блоками ініціального листа адресанта й листа-відповіді адресата.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. До питання про таксономію комунікативних параметрів епістолярію / С. М. Шевель // Філологічні науки: зб. наук. пр. – Суми: Видавництво СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – С. 150–161.

2. Принципи реалізації пресупозицій в епістолярному дискурсі / С. М. Шевель // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 26. Частина 1. – С. 306–312.
3. Лінгвостилістична характеристика іншомовних ремінісценцій в епістолярії Лесі Українки / С. М. Шевель // Науковий вісник Волинського національного університету: філологічні науки. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2008. – № 2. – С. 212–216.
4. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць / С. М. Шевель // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство). – Випуск XXI–XXII. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – С. 127–131.
5. Моделювання автодіалогічних комплексів епістолярію Лесі Українки / С. М. Шевель // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 31. – С. 387–394.

АНОТАЦІЯ

Шевель С. М. Лінгвотекстові параметри епістолярію Лесі Українки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2011.

У дисертації здійснено комплексний аналіз комунікативних одиниць епістолярію Лесі Українки на основі таксономізації і стратифікації лінгвотекстових параметрів, пов'язаних із процесом спілкування. З'ясовано стан наукових досліджень епістолярію, проведених у вітчизняній і зарубіжній функціональній стилістиці, лінгвістиці тексту, комунікативній лінгвістиці та жанрології; визначено основні структурно-граматичні та семантичні характеристики класів волюнтативно-регулятивних та фатично-регулятивних одиниць епістолярного дискурсу Лесі Українки, а також специфіку їх взаємодії із мовленнєвими жанрами; проаналізовано способи репрезентації та засоби модифікації іллокутивної сили директивних, перформативних, експресивних мовленнєвих актів; виявлено основні функціональні ознаки автодіалогічних комплексів, що в епістолярній комунікації відтворюють репліки контактного діалогу.

Ключові слова: автодіалогічний комплекс, вербальна комунікація, епістолярний дискурс, лінгвотекстовий параметр, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт.

АННОТАЦИЯ

Шевель С. Н. Лингвотекстовые параметры эпистолярия Леси Украинки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Киев, 2011.

В диссертации осуществлен комплексный анализ коммуникативных единиц эпистолярия Леси Украинки на основе таксономизации и стратификации лингвотекстовых параметров, связанных с процессом эпистолярной интеракции.

В работе исследованы категориальные особенности нескольких групп лингвотекстовых параметров эпистолярной коммуникации. Первую группу формируют формально-ситуативные параметры метамоделей интеракции, структурной иерархии конституционных единиц эпистолярного дискурса. Вторая группа организационно-процессуальных параметров представлена как мотивация вербальной деятельности, формирование замысла коммуникации, экспликация коммуникативных интенций говорящего, выбор жанровых единиц, реализация жанровой модели дискурса / текста, интерпретация смысла жанровой единицы, перлокутивная реакция. Третья группа структурно-семантических параметров связана с единицами коммуникации и дискурса – это информативность, диалогизация, политематичность и референциальность.

Определены и проанализированы классы волюнтативно-регулятивных и фатически-регулятивных единиц эпистолярного дискурса, осуществлен анализ их структурно-грамматических и семантических особенностей. К первому классу отнесены речевые акты, основными признаками которых являются наличие семы волевого влияния на адресата и специфический способ регулировки межличностных отношений в форме прескрипции или высказывания о действии в процессе исполнения самого действия (директивы, перформативы). Вторым классом формируют единицы, которые способствуют установлению и поддержке регулярного контакта между коммуникантами (экспрессивы, автодиалогические комплексы). Главными признаками этих единиц являются приоритет в выражении субъективных смыслов и моделирование ситуации условного запроса информации.

Определена связь между речевыми жанрами и речевыми актами эпистолярного дискурса. Установлено, что директивные речевые акты преобладают в эпистолярных речевых жанрах просьбы, приглашения, совета, некатегорического запрета, предостережения и пожелания. Перформативы преобладают в речевых жанрах благодарности, извинения, согласия, признания, обещания, убеждения. Экспрессивы зафиксированы в речевых жанрах прощания, извинения и поздравления.

Выявлены модификаторы семантики единиц эпистолярного дискурса Леси Украинки, которые определяют градацию интенсивности иллокутивной силы речевого акта. Установлено, что в качестве модификаторов могут

использоваться этикетные формулы, вокативы, модальные предикативы, частицы, наречия, лексические повторы.

Ключевые слова: автодиалогический комплекс, вербальная коммуникация, эпистолярный дискурс, лингвотекстовый параметр, речевой жанр, речевой акт.

SUMMARY

Shevel S.M. Textual-linguistic features of Lesya Ukrainka's epistolary. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.01 – Ukrainian language. Taras Shevchenko's National University of Kyiv, Philological Institute. – Kyiv, 2010.

The work is devoted to the complex analysis of the communicative units in Lesya Ukrainka's epistolary on basis of textual-linguistic and pragmatical categories of taxonomization and stratification connected with the interpaging communication process. Epistolary speech status of functional stylistics, linguistics of text, communicative linguistics and genology is determined. The main structural grammatical and semantic class characteristics of voluntative regulative and phatic regulative units as well as their interaction specific in Lesya Ukrainka's epistolary are defined; ways of representation and modification means of illocutive force in directive, performative and expressive speech acts are clarified. Basic models in autodialogic complex organization which reproduce contact dialogue remarks in epistolary communication are revealed.

Key words: autodialogic complex, verbal communication, epistolary discourse, textual-linguistic category, speech genre, speech act.